

Η ψυχική υγεία των παιδιών και των εφήβων στη σύγχρονη Ελληνική πραγματικότητα της «κρίσης».

Δημήτρης Κ. Αναγνωστόπουλος,

Επίκουρος Καθηγητής Παιδοψυχιατρικής,

*Υπηρεσία Ψυχικής Υγείας Παιδιών και Εφήβων, Κοινοτικό Κέντρο Ψυχικής Υγιεινής
Βύρωνα Καισαριανής, 1^η Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών.*

Η σύγχρονη κρίση της Ελληνικής κοινωνίας αγκαλιάζει όλες τις λειτουργίες της. Είναι κρίση της οικονομίας, της ιδεολογίας, του κοινωνικού συμβολαίου, εν τέλει της πολιτικής. Αυτή η γενικευμένη κρίση επηρεάζει τη ψυχική υγεία με δύο αλληλοτροφοδοτούμενους τρόπους. **Πρώτον** εξασθενεί τους προστατευτικούς παράγοντες που συμβάλουν στην ανάπτυξη και τη διατήρηση της και **δεύτερον** ενισχύουν και αυξάνουν τους παράγοντες κινδύνου για την εμφάνιση ψυχικών διαταραχών.

Ενδεικτικά αναφέρουμε καταστάσεις της σημερινής πραγματικότητας που εμπίπτουν στα ανωτέρω: εργασιακή ανασφάλεια, εισοδηματική αβεβαιότητα, ανεργία, ελαστικές μορφές εργασίες, υπερχρέωση νοικοκυριών, άστεγοι, στεγαστική αβεβαιότητα, αύξηση κοινωνικών ανισοτήτων, φτώχεια, κοινωνικός αποκλεισμός ιδιαίτερα των ευπαθών ομάδων, αδυναμία ελέγχου της ζωής του ατόμου και αβεβαιότητα για τη μελλοντική του κατάσταση. Όλα αυτά συμβάλλουν στην σημαντική αύξηση της ψυχιατρικής νοσηρότητας στο σύνολό της και είναι επαρκώς μελετημένα και τεκμηριωμένα από την επιστημονική κοινότητα κατά την έρευνα παρόμοιων κρίσεων διαχρονικά. Ιδιαίτερα έχει δειχθεί η σημαντική αύξηση της κατάθλιψης και των αποπειρών αυτοκτονίας και της αυτοκτονίας και η συσχέτιση τους με την ανεργία και την εργασιακή ανασφάλεια. (1) Επίσης η ευθεία συσχέτιση ανάμεσα στο πλούτο μιας χώρας με το επίπεδο της ψυχικής υγείας του πληθυσμού. (2,3).

Στην χώρα μας τα πιο πρόσφατα επιδημιολογικά δεδομένα επιβεβαιώνουν τα παραπάνω. Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης έχουν ήδη αρχίσει να αντανακλώνται στους δείκτες ψυχικής υγείας. Οι κλήσεις στη μία εθνική γραμμή βοήθειας για την αυτοκτονία έχουν παρουσιάσει αύξηση 70%. **Το ποσοστό αυτοκτονιών έχει αυξηθεί από 2,8 ανά 100.000 πληθυσμού το 2008 σε 5,2 το 2010** (4) Η πιο πρόσφατη εθνική επιδημιολογική έρευνα δείχνει υψηλή θετική συσχέτιση ανάμεσα στην εκδήλωση επιθυμίας θανάτου και την ανεργία, αλλά και την εμφάνιση

σοβαρής ψυχοπαθολογίας και ανεργίας. (5) Σύμφωνα με την ίδια έρευνα, 1 στους 6 Έλληνες ηλικίας 18-70 έχει αναπτύξει κλινικά σημαντική ψυχοπαθολογία και ένας στους 12 (600.000) σοβαρή ψυχοπαθολογία. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι 75% του πληθυσμού που εμφανίζουν κάποιου είδους ψυχοπαθολογία δεν λαμβάνουν κάποιου είδους θεραπεία για το πρόβλημα τους.

Σε περιόδους κρίσεως έχει παρατηρηθεί το εξής απαράδεκτο αλλά και μακροπρόθεσμα αντιπαραγωγικό φαινόμενο: ενώ οι απαιτήσεις σε υπηρεσίες ψυχικής φροντίδας αυξάνονται, εξαιτίας των περικοπών στις κοινωνικές δαπάνες, η παροχή τους μειώνεται. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα τη δημιουργία ενός φαύλου κύκλου που συντηρεί και χειροτερεύει διαρκώς το επίπεδο της ψυχικής υγείας. (6)

Ένα από τα πιο βασικά ψυχικά παράγωγα της κρίσης είναι το γενικευμένο αίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας. Αυτό επηρεάζει ατομικές και ομαδικές κοινωνικές συμπεριφορές των ενηλίκων που διαμορφώνουν ένα αρνητικό περιβάλλον για την ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη της ευπαθέστερης των κοινωνικών ομάδων που είναι τα παιδιά και οι νέοι. (7)

Το παιδί γεννιέται μ' ένα ψυχικό και πολιτισμικό υπόβαθρο ενώ ταυτόχρονα αναπτύσσει συμπεριφορικές, συναισθηματικές και φαντασιωσικές σχέσεις με τη μητέρα του, τον πατέρα του και τ' αδέρφια του, ο δε τρόπος του καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνία που ανήκει.

Η οικογένεια είναι ένα σύστημα που αποτελείται από πολλαπλές κυκλικές αλληλεπιδράσεις. Αυτή τη χρονική περίοδο, τα συγκεκριμένα γεγονότα που η ελληνική κοινωνία αντιμετωπίζει, προκαλούν κρίση σ' ολόκληρη την οικογένεια άσχετα αν εκδηλώνεται σ' ένα μόνο μέλος της. Η κοινωνία λοιπόν βρίσκεται σε κρίση, και η οικογένεια ως φορέας της διαταραχής κατακλύζεται από το αίσθημα απόγνωσης και αβοήθητου.

Οι σχέσεις γονιών-παιδιών αναδιαμορφώνονται. Ο γονιός με αγχώδη διαταραχή αδυνατεί να απορροφήσει τα άγχη του παιδιού του, ο καταθλιπτικός αδυνατεί να εμπεριέξει τις αγωνίες του και να παρέξει σταθερότητα και συναισθήματα φροντίδας με αποτέλεσμα να το οδηγεί σε σύγχυση ρόλων, σε ψυχικές αναστολές των αναγκών του, στην διαμόρφωση ενός «ψευδούς εαυτού». Ο ενοχικός γονιός θα μεταφέρει τα δικά του άλυτα συγκρουσιακά θέματα στο παιδί με αντιφατικά και αντικρουόμενα μηνύματα. Οι μεταβολές της κοινωνικο-οικονομικής κατάστασης, οι πολιτισμικού χαρακτήρα ιδιαιτερότητες, η κατάργηση των θεσμών, η συνεχής διάψευση, η έλλειψη

ορίων, η σύγχυση ρόλων και γενικά τα διάφορα οικογενειακά μυστικά, οι σοβαρές συγκρούσεις και η δυσαρμονία του γονεϊκού ζεύγους, είναι γνωστοί παράγοντες κινδύνου που φέρνουν το παιδί σε μια κατάσταση είτε τραυματική λόγω της φύσης των ερεθισμάτων που δέχεται, είτε απώλειας του διευκολυντικού – υποστηρικτικού ρόλου του οικογενειακού πλαισίου.

Το αποτέλεσμα είναι παιδιά παραμελημένα ή υπερπροστατευμένα και ανώριμα και ψυχισμοί σε αναστολή - ακινητοποίηση σαν άμυνα για την ψυχική τους επιβίωση, ή ψυχισμοί που εκδηλώνονται με βία εκδραματίζοντας τα σιωπηλά αισθήματα οδύνης και οργής.

Για τους εφήβους οι διαδικασίες φαίνονται πιο δύσκολες καθώς οι ταυτίσεις είναι μια επιτακτική τους ανάγκη ως μηχανισμός άμυνας που θα στηρίζει τη ναρκισσιστική και ιδεολογική τους ανακατάταξη για το σχηματισμό της ταυτότητας. Οι ταυτίσεις όμως αποκαλύπτονται σαθρές, τα πρότυπα κατακρημνίζονται, οι γονείς αποδεικνύονται αδύναμοι και ανίκανοι να δεχθούν την επιθετικότητα της αυτονόμησης, οι δε φαντασιώσεις που βοηθούν στην επεξεργασία της μετάβασης εκλείπουν.

Η πολιτική σήμερα στοχεύει την κατάσταση εμβροντησίας – shock που οδηγεί το άτομο, ενήλικα ή έφηβο, σε μια κατάσταση αδυναμίας, άρνησης, μόνωσης, μη αποδοχής της πραγματικότητας με αποτέλεσμα μια παλινδρομημένη θέση παθητικότητας, καθήλωση σε μια παρανοειδή θέση με αίσθημα μετέωρου ανάμεσα στο οικείο «χθες» και στο απειλητικό «αύριο». Η οικονομική κρίση και η προσπάθεια επίλυσης της σύμφωνα με τις επιταγές ενός πολύ συγκεκριμένου οικονομικού μοντέλου **συνοδεύεται κι από την προβολή ενός συγκεκριμένου ιδεολογικού πλαισίου** που στηρίζεται στον ατομισμό και την καθολική βία (ιδεολογική, ψυχολογική και σωματική). Αυτή η κατάσταση κατά τη γνώμη μας αντιστρατεύεται τις βασικές προϋποθέσεις κατάκτησης και διατήρησης της ψυχικής υγείας τόσο σε ατομικό όσο και σε ομαδικό-συλλογικό επίπεδο.

Η σύγχρονη πολιτική εξουσία χρησιμοποιεί τους ιδεολογικούς μηχανισμούς της προκειμένου να θέσει τον ψυχισμό των ατόμων σε «εφεδρεία». Ιδιαίτερη μνεία χρειάζεται να γίνει στο ρόλο των μαζικών μέσων ενημέρωσης και των προβαλλόμενων προτύπων. Καμιά ηλικιακή, φυλετική και κοινωνική κατηγορία δεν έχει ξεφύγει από το στόχαστρο αυτής της ιδεολογικής πολιτικής των ΜΜΕ. Είναι εξαιρετικά επικίνδυνο κατά τη γνώμη μας το γεγονός των εκπομπών που εμπλέκουν τα μικρά παιδιά σαν πρωταγωνιστές σε ρόλους πλαστών ειδώλων, υποσχόμενες πλαστή ανέλιξη, επιφανειακή και επίπλαστη ευτυχία και οδηγούν στη διαμόρφωση

ενός «ψευδούς εαυτού». Κι ακόμα πιο επικίνδυνη είναι η διαπίστωση ότι δεκάδες χιλιάδες γονείς συνωθούνται στις πόρτες των εκμαυλιστών, προκειμένου να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή των παιδιών τους σ' αυτές τις εκπομπές. Χρειάζεται να αναρωτηθούμε αν το φαινόμενο αυτό δεν συνιστά ουσιαστικά, μια σοβαρή κοινωνική μορφή παιδικής παραμέλησης και εκμετάλλευσης.

Όσον αφορά τα πρότυπα τα παιδιά κι ιδιαίτερα οι νέοι βρίσκονται κάτω από μια ιδεολογική βία που τους θέτει αντιμέτωπους με ψευτοδιλήμματα τα οποία δημιουργούν αισθήματα απόγνωσης, ανικανότητας, εγκατάλειψης και αδιέξοδου ενώ ταυτόχρονα τους ωθεί να αποδεχθούνε και να ταυτιστούνε με τα μηνύματα της εξουσίας, που αντιστρατεύονται και λαιδορούν κάθε προηγούμενη ηθική αξία και προτείνουν τον ατομισμό και την καταφυγή στην ατομική λύση. Ταυτόχρονα, υπερπροβάλλεται (και δυστυχώς πολλές φορές δικαιολογείται) η φασιστική ιδεολογία και βία σαν ο μόνος δρόμος διεξόδου από την κρίση. Κι ακόμα χειρότερα επιβραβεύεται εκλογικά από μια σημαντική μερίδα νέων.

Ζούμε μία εποχή όπου απουσιάζουν εκείνα τα πρότυπα κι είδωλα που είναι άξια να κινητοποιήσουν τις υγιείς διαδικασίες για ταύτιση και εξιδανίκευση.

Η προσωπικότητα διαμορφώνεται μέσω μιας σειράς ταυτίσεων αρχικά με τους γονείς και εν συνεχεία με άλλα σημαντικά πρόσωπα. Αυτονόητο λοιπόν ότι με υγιή πρότυπα το παιδί θα κάνει ικανοποιητικές ταυτίσεις.

Σήμερα όμως δίνεται έμφαση μόνο σε μεμονωμένα χαρακτηριστικά και όχι στο όλον με αποτέλεσμα να τονίζονται και να αναπτύσσονται με αυτόν τον τρόπο μόνο «μερικές» πλευρές της προσωπικότητας του παιδιού όπως η σεξουαλικότητα, ή η επιθετικότητα.

Τα προβαλλόμενα πρότυπα στοχεύουν ιδιαίτερα στους νέους και τους οδηγούν να υιοθετήσουν ένα είδος - επιβεβλημένης από την εξουσία - ζωής, το οποίο όλοι πρέπει να ακολουθούν αλλά ο καθένας μόνος του. Η κριτική στο προβαλλόμενο τρόπο ζωής απαγορεύεται, θεωρείται ξεπερασμένη κι αντιμετωπίζεται με χλευασμό. Με αυτόν τον τρόπο αποκρύπτονται οι ουσιαστικές ανάγκες και οδηγούνται στην αποξένωση τους από τις πραγματικές σχέσεις. Ο προφανής ψυχολογικός στόχος είναι η βαθμιαία απομάκρυνση από την κοινή λογική και από την καλλιέργεια πολιτικής συνείδησης. Το αποτέλεσμα είναι η νέκρωση και ακύρωση του εσωτερικού κόσμου των νέων και βεβαίως η εκδραμάτιση ως ο μόνος τρόπος συναισθηματικής εκτόνωσης.

Το Σχολείο, ο άλλος σημαντικός κοινωνικός θεσμός, υφίσταται μια συνεχή υποτίμηση και απαξίωση. Τόσο στο υλικό επίπεδο, με τη στέρηση των αναγκαίων

πόρων και τις συνέπειες της στη λειτουργία του, όσο και με την μηδενιστική κριτική στους λειτουργούς του. Έτσι οι εκπαιδευτικοί ως πρότυπα εξιδανίκευσης και αυθεντίας, ως Δάσκαλοι, ως συμβολικοί φορείς εξουσίας και Νόμου, ως γονεϊκά υποκατάστατα επενδεδυμένα μέσω της μετάθεσης, καθίστανται αδύναμοι, υποτιμημένοι, συχνά φοβισμένοι με δυσκολία να βάλουν σε Λόγο τα σημαίνοντα.

Ταυτόχρονα η περικοπή των γενικών δαπανών για την υγεία και την πρόνοια, οδήγησε στη συρρίκνωση των - ούτως ή άλλως - ανεπαρκών παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών του ΕΣΥ και στη κατάργηση ή μείωση ουσιαστικών πολιτικών παιδικής μέριμνας για τις ευπαθείς παιδικές ομάδες όπως πχ νοητικής υστέρησης, αναπτυξιακών διαταραχών. Επιπρόσθετα κονδύλια εξασφαλισμένα από την Ε.Ε. για την ψυχική υγεία μεταφέρθηκαν για να χρησιμοποιηθούν αλλού. Αυτή και μόνο, η ενέργεια από την πολιτική ηγεσία της Υγείας, θα αρκούσε για να καταδειχθεί έμπρακτα πόσο στενά συνδεδεμένη είναι η παρούσα οικονομική κρίση με την οπισθοχώρηση σε αντιδραστικές πολιτικές στιγματισμού και παραμέλησης της ψυχικής διαταραχής.

Αυτή η κατάσταση είναι ανάγκη να ανατραπεί τώρα!

Η παιδοψυχιατρική είναι ουσιαστικά προληπτική ειδικότητα με κοινοτικό προσανατολισμό. Απαιτείται ανάπτυξη των παιδοψυχιατρικών υπηρεσιών, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τις αυξημένες ανάγκες που διαμορφώνονται. Επίσης, επιβάλλεται να εφαρμοστεί άμεσα, μια πολυδιάστατη πολιτική δημόσιας ψυχικής υγείας που να περιορίζει τους αυξημένους παράγοντες κινδύνου και να προστατεύει την ομαλή ανάπτυξη των παιδιών.

Το ζήτημα είναι εξαιρετικά σύνθετο. Δυο σκέψεις μόνο, ερωτήματα προς εαυτούς και αλλήλους, σε συνάρτηση με όσα ανέφερα προηγούμενα. Έχουμε αντιληφθεί ως κοινωνία, τις επιπτώσεις στην σωματική και ψυχική ανάπτυξη των παιδιών που προκαλούν οι περιοριστικές, βασισμένες σε αποκλειστικά οικονομικά κριτήρια, πολιτικές στην παιδεία και την υγεία; Κι ακόμη, στη σημερινή ζοφερή πραγματικότητα, αντιλαμβανόμαστε σε τι είδους ενήλικες διαμορφώνουμε τα παιδιά μας με τα πρότυπα που τους προβάλλουμε και την καθημερινή «διαβεβαίωση» ότι δεν έχουν μέλλον στον τόπο τους;

Το κρίσιμο διακύβευμα για τη χώρα σήμερα είναι το μέλλον των παιδιών μας.

Αν πραγματικά μας ενδιαφέρει η έξοδος από την κρίση προς το συμφέρον της πατρίδας μας και των ανθρώπων της, τότε πρέπει να διεκδικήσουμε και να ακολουθήσουμε τον αντίθετο από τον εφαρμοζόμενο δρόμο των περικοπών των

κοινωνικών δαπανών, που στη περίπτωση της Ελληνικής Ψυχιατρικής οδηγεί στη οριστική κατάρρευση του μεγαλύτερου μεταδικτατορικά δημοκρατικού εγχειρήματος στο χώρο μας, αυτό της ψυχιατρικής μεταρρύθμισης. Αντίθετα πρέπει να συνταχθούμε με εκείνους που υποστηρίζουν ότι για να βγει η χώρα και η Ε.Ε. από τη κρίση χρειάζεται επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο, βασικότερο συστατικό του οποίου είναι το ψυχικό κεφάλαιο.

Ευχαριστώ για την προσοχή σας!

Βιβλιογραφία

1. Economou M, Madianos M, Theleritis C, Peppou L, Stefanis CN. Increased suicidality amid economic crisis in Greece *www.thelancet.com* Vol 378 October 22, 2011 p. 1459
2. Alexander Kentikelenis, Marina Karanikolos, Irene Papanicolas, Sanjay Basu, Martin McKee, David Stuckler Health effects of financial crisis: omens of a Greek tragedy *Lancet* Published Online October 10, 2011 DOI:10.1016/S0140-6736(11)61556-0
3. Μπούρας Γ, Λύκουρας Α. Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στη ψυχική υγεία. *Εγκέφαλος* 48, 54-61, 2011
4. Γιωτάκος Ο, Καραμπέλας Δ, Καφλκάς Α. Οικονομική Κρίση και Ψυχική Υγεία στην Ελλάδα. *Ψυχιατρική* 22, 109-119, 2011
5. Σκαπινάκης Π. Μπέλλος Σ. Μαυρέας Β. Πανελλήνια Επιδημιολογική Μελέτη Ψυχοπαθολογίας Ενηλίκων. Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. 2010
6. Triantafyllou K, Chryssi Angeletopoulou IMF and European co-workers attack public health in Greece *www.thelancet.com* Vol 378 October 22, 2011 p. 1459-1460
7. Eurochild. How the economic and financial crisis is affecting children & young people in Europe. Report based on evidence collected through Eurochild membership January 2011 *www.eurochild.org*